

РОЗДІЛ 8 СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

УДК 347.97/99:343.133

ПРОБЛЕМИ ДОТРИМАННЯ АДВОКАТСЬКОЇ ТАЄМНИЦІ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКІВ ЖИТЛА ТА ІНШОГО ВОЛОДІННЯ АДВОКАТА

PROBLEMS OF ABIDANCE OF LAWYER CONFIDENTIALITY DURING SEARCHES OF HOUSING AND OTHER PROPERTY OF A LAWYER

Демчина Т.Ю.,
аспірант кафедри адвокатури
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

Привілей адвокатської таємниці складає не тільки одну з суттєвих гарантій незалежності адвоката (ст.ст. 22, 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»), але й забезпечує імунітет довірителя. Дотримання адвокатської таємниці є однією з найважливіших умов ефективної реалізації конституційної функції адвокатури з надання професійної правничої допомоги. Професійна правнича допомога може бути надана лише в умовах забезпечення високої конфіденційності відомостей, отриманих безпосередньо від довірителів. Реалізація принципу професійної таємниці адвоката є вкрай важливою, так як його порушення призводить до зведення нанівець основоположних принципів судочинства і, перш за все, – принципу змагальності сторін. Разом з тим, в Україні кількість випадків проведення обшуків у приміщеннях для здійснення професійної діяльності адвокатами та порушення професійної таємниці зростає і поступово поширюється серед усіх регіонів України. Обшуки виходять за рамки того, що передбачено відповідною ухвалою слідчого судді, часто набувають насильницького характеру і майже завжди призводять до порушення адвокатської таємниці. До того ж, представників регіональних рад адвокатів, які, за вимогами законодавства, повинні бути присутніми під час обшуків в офісах адвокатів, або не повідомляють про проведення обшуку, або повідомляють про це безпосередньо перед початком обшуку, що позбавляє їх можливості дістатися на місце обшуку вчасно. На практиці співробітники правоохоронних органів часто виходять за рамки, встановлені рішенням слідчого судді у дозволі на проведення обшуку, вилучаючи речі та документи, на які не поширюється дозвіл, мають місце і інші порушення чинного законодавства під час проведення слідчих дій, що розглядаються у цієї статті. Автором висловлюються конкретні пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства, що регулює проведення обшуків житла та іншого володіння адвоката, спрямовані, перш за все, на додержання адвокатської таємниці.

Ключові слова: адвокат, адвокатська таємниця, міжнародні стандарти, гарантії адвокатської діяльності, обшук у приміщенні адвоката.

The privilege of lawyer confidentiality is not only one of the essential guarantees of a lawyer's independence (as provided in the articles 22, 23 of the Law of Ukraine «On Advocacy and Bar Profession»), but also ensures the immunity of the principal. The abidance of lawyer confidentiality is one of the most important conditions for the effective implementation of the constitutional function of the bar to provide professional legal assistance. Professional legal assistance can be provided only under conditions of high confidentiality of information received directly from principals. The implementation of the principle of lawyer confidentiality is extremely important, as its violation leads to the nullification of the fundamental principles of justice and, the first of all - the principle of adversarial proceedings. At the same time, in Ukraine the number of cases of searches of lawyer's office and violation of lawyer confidentiality is growing and gradually spreading among all regions of Ukraine. Searches go beyond what is required by the relevant judge's decision, have assumed a violent dimension and usually lead to a breach of lawyer confidentiality. In addition, the proxy of regional bar councils, who are required by law to be present during searches of lawyers' offices, do not be reported about the search or are reported about it immediately before the search, which prevent them from the access to the search's place in time. In practice, investigators often go beyond the judgment, confiscate items and documents that are not allowed by the judge's decision, and commit other violations of the legislation, dealt with in this article. The author makes specific proposals to improve the legislation norms governing the search of houses, offices and other property of a lawyer, aimed primarily at maintaining lawyer confidentiality.

Key words: lawyer, lawyer confidentiality, international standards, guarantees for legal practice, searches of housing of a lawyer.

Адвокатська таємниця являє собою правовий режим, в рамках якого з метою забезпечення імунітету довірителя здійснюється заборона на неправомірне отримання і використання третіми особами будь-якої інформації, що знаходиться у адвоката у зв'язку з наданням правової допомоги довірителю, а також на несанкціоноване довірителем порушення адвокатом конфіденційності переданих йому відомостей. В її характеристиці Ю.С. Пилипенко виділяє три базові елементи. По-перше, це культурні традиції; по-друге, законодавче забезпечення дотримання зазначеної таємниці; по-третє, це необхідний елемент технології адвокатської діяльності [1, с. 6-7]. Виділяють ще одну

складову цього явища - особливий правовий режим відомостей, що входять в поняття адвокатської таємниці [2].

Аналіз наукової літератури свідчить про те, що окремі аспекти даної проблеми досліджували С. Арія, М. Барщевський, Т. Варфоломєєва, Т.Б.Вільчик, В.В. Заборовський, С. Логінова, М. Молло, В. Панченко, Ю. Пилипенко, М. Погорецький, К. Северин, Г. Сібірцев, М. Строгович, О. Яновська та інші вчені. Однак, актуальність дослідження обумовлюється недосконалістю чинного законодавства у цієї галузі та чисельними порушеннями адвокатської таємниці на практиці, зокрема, під час проведення обшуків приміщень та інших володінь адвоката.

Згідно із Загальним кодексом правил для адвокатів країн Європейського співтовариства, адвокати є хранителями конфіденційної інформації, тому збереження адвокатської таємниці є необхідною передумовою довіри до адвоката з боку клієнта. Адвокат зобов'язаний без обмеження в часі зберігати в таємниці відомості, одержані ним від клієнта в процесі надання юридичної допомоги, і вимагати дотримання конфіденційності від своїх помічників та будь-яких третіх осіб, які беруть участь спільно з адвокатом в наданні правничої допомоги. Кодекс поведінки європейських адвокатів ССВЕ характеризує захисника як «найбільш довіреного радника та представника клієнта» (принцип 6), який «має завжди діяти в його інтересах» (ст. 2.7) [3]. Хартія основних принципів європейської адвокатської професії наголошує на подвійному характері принципу адвокатської таємниці – дотримання конфіденційності є не лише правом, а й обов'язком адвоката, це водночас основне право клієнта як людини. Таку позицію висловив ЄСПЛ у справі «Колесніченко проти Російської Федерації» [4, с. 75-80].

У рекомендаціях Комітету міністрів Ради Європи «Про свободу здійснення професійних адвокатських обов'язків» 2000 р. зазначено, що слід вдаватися до всіх необхідних дій, спрямованих на належне забезпечення конфіденційного характеру взаємин між адвокатом і його клієнтом. Будь-які винятки з цього принципу можуть дозволятися лише відповідно до засад верховенства права [5].

Рішення ЄСПЛ щодо неприпустимості протиправного втручання у адвокатську таємницю та необхідність дотримання гарантії адвокатської таємниці класифікують відповідно до таких категорій, як: а) контроль адвокатської кореспонденції («Ердем проти Німеччини», «Із проти Швейцарії», та ін.);

б) обшук в офісі адвоката («Німітц проти Німеччини», «Ромен і Шміт проти Люксембургу»; «Колесніченко проти Росії»; «Головань проти України» та ін.); в) конфіденційність спілкування адвоката з довірителем («Кемпбелл і Фелл проти Об'єднаного Королівства») [6]. До цього переліку можна додати ще четверту - зобов'язання адвоката повідомляти про випадки «відмивання коштів» його клієнтами («Мішо (Michaud) проти Франції», *Sérvulo&Associados – Sociedade de Advogados, RL* проти Португалії 3 вересня 2015 року) [7].

В Україні кількість випадків проведення обшуків у приміщеннях для здійснення професійної діяльності адвокатів та порушення професійної таємниці зростає і поступово поширюється серед усіх регіонів України. Обшуки виходять за рамки відповідних ухвал слідчого судді та часто набувають насильницького характеру, при цьому майже завжди призводять до порушення адвокатської таємниці. До того ж представників регіональних рад адвокатів, які, за вимогами законодавства, повинні бути присутніми під час обшуків в офісах адвокатів, або не повідомляють про проведення обшуку, або повідомляють про це безпосередньо перед початком обшуку, що позбавляє їх можливості дістатися туди вчасно. Більш того, зазвичай, співробітники правоохоронних органів виходять за рамки, встановлені рішенням слідчого судді у дозволі на проведення обшуку, вилучаючи речі та документи, на які не поширюється дозвіл. Існують випадки, коли слідчі приховують від слідчих суддів той факт, що заявляють клопотання про проведення обшуку саме у приміщенні адвоката, успішно уникаючи таким чином суддівського контролю [8].

У разі проведення обшуку чи огляду житла, іншого володіння адвоката, приміщень,

у яких він здійснює адвокатську діяльність, тимчасового доступу до речей і документів адвоката слідчий суддя, суд у своєму рішенні в обов'язковому порядку зазначає перелік речей, документів, що планується відшукати, виявити чи вилучити під час проведення слідчої дії чи застосування заходу забезпечення кримінального провадження (ст. 23 Закону). Вказана правова конструкція цілком відповідає практиці Європейського Суду з прав людини, згідно з позицією якого постановою про проведення обшуку повинна бути складена таким чином, щоб забезпечити обмеження його наслідків розумними межами, у тому числі – шляхом вказівки на конкретні документи і матеріали, що підлягають вилученню [9]. Разом з тим, адвокати звертають увагу на те, що основними проблемами у судовій практиці з надання дозволів на обшук житла чи іншого володіння адвокатів є відсутність у рішенні слідчого судді чітко визначеного приміщення, де має бути проведений такий обшук; нечіткість формулювань переліку речей та документів, часте використання таких мовних зворотів, як «та інші»/«тощо», що надає можливості до необмеженого доступу до адвокатських досьє і документів адвокатських об'єднань [10].

У зв'язку з вищевикладеним вважаємо, що у ст.23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» слід закріпити додаткові вимоги, які мають пред'являтися до рішення слідчого судді з даного питання, зокрема вказавши, що рішення слідчого судді про проведення обшуків житла чи іншого володіння адвоката мають містити вказівки на конкретну адресу та перелік приміщень, що мають піддаватись такому обшуку. Відповідно слід встановити, що клопотання слідчого до слідчого судді з метою отримання вказаного дозволу має бути максимально деталізовано і містити усі необхідні відомо-

сті, без яких дане клопотання не має прийматися до розгляду. Законодавче визнання вказаних вимог надасть можливість уникнути таких ситуацій, що мають місце на практиці, коли дозвіл на обшук приміщення одного адвоката перетворюється на обшуки його колег по адвокатському об'єднанню, які разом працюють над певною справою або робочі місця яких знаходяться поруч.

Вважаємо, що дозвіл на обшук житла чи іншого володіння адвоката повинен надаватися з урахуванням критеріїв процесуальної необхідності та з обов'язковим обґрунтуванням, чому на ці речі та документи не розповсюджується привілей адвокатської таємниці. Наприклад, за законодавством Франції обшуки у приміщеннях адвокатських об'єднань допускаються тільки за судовим рішенням і повинні проводитися у присутності глави адвокатської палати регіону, виключно з метою розшуку предметів, які не підпадають під дію положення щодо адвокатської таємниці.

Верховний Суду постанові №9901/987/18 від 23 липня 2020 року визначив важливу річ, відповідно до якої, погоджуючи клопотання слідчого про обшук, прокурор має перевірити, чи не є особа, якій приміщення належить на праві приватної власності, адвокатом. Якщо є наявні підстави для обшуку у адвоката, то вказана слідча дія має бути проведена без порушення норм закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», тобто виключно на підставі судового рішення, ухваленого за клопотанням Генерального прокурора або його заступників, а не прокурора Генічеської місцевої прокуратури, – вказав ВС в своєму рішенні [11]. Вважаємо необхідним закріпити дане положення і у чинному законодавстві.

Однією з гарантій недоторканності адвокатської таємниці в ході здійснення обшуку

відносно адвоката є нагляд з боку незалежного спостерігача, здатного встановити, незалежно від слідчої групи, на які документи поширюється професійний привілей. Проте, у п. 4 ч. 2 ст. 23 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» зазначається, що неявка представника Ради адвокатів регіону за умови завчасного повідомлення вказаного органу не перешкоджає проведенню відповідної процесуальної дії. Не є зрозумілим також і те, чому представник Ради адвокатів регіону повинен бути присутній виключно під час проведення обшуку або огляду. Вважаємо доцільним п. 4 ч. 2 ст. 23 Закону доповнити наступним положенням: «Представник Ради адвокатів регіону повинен бути залучений до проведення усіх процесуальних дій щодо адвоката (а не лише до проведення обшуку або огляду). Процесуальні дії щодо адвоката можуть бути проведені тільки у випадку, якщо представник Ради адвокатів регіону присутній під час їх проведення».

Наприклад, за законодавством Австрії про заплановані обшуки та описи майна у службових приміщеннях адвокатів Асоціація адвокатів має бути заздалегідь попереджена і при них має бути присутній представник колегії адвокатів, незалежно від того, чи спрямовано слідство проти адвоката, або від того, чи володіє він певними свідченнями [12, с. 17]. Відповідно до ст. 26 Закону «Про професію адвоката» Боснії та Герцеговини, відділення Асоціації адвокатів, на території якої знаходиться офіс адвоката, має бути повідомлено про обшук адвоката, який може бути проведено тільки в тому випадку, якщо офіційний і належним чином інформований представник Асоціації адвокатів присутній під час обшуку. За законодавством Франції, як вже зазначалось, обшуки у приміщеннях адвокатських об'єднань повинні проводи-

тися тільки у присутності глави адвокатської палати регіону. Згідно зі ст. 103 КПК Італії, обшук в офісі адвокатів дозволяється тільки в тому випадку, якщо вони самі або інші люди, які постійно працюють у відповідному офісі, обвинувачуються у злочині, або у випадках, коли необхідно відшукати матеріальні сліди або предмети злочинів, спеціально визначені в ордері. Обшук і вилучення можуть бути проведені за судовим рішенням, отриманим за згодою Міністерства юстиції, у присутності керівника адвокатського об'єднання [13].

У постанові по справі «Головань проти України» від 5 липня 2012 року ЄСПЛ визначив, що «відповідні гарантії, такі як присутність та дійова участь незалежного спостерігача, завжди повинні бути доступними під час обшуку офісу адвоката для забезпечення того, щоб матеріали, які захищаються адвокатською таємницею, не було вилучено. При цьому такий спостерігач повинен мати обов'язкову юридичну кваліфікацію, щоб фактично брати участь у процесі. Крім того, він також повинен бути зв'язаний адвокатською таємницею, щоб гарантувати захист конфіденційного матеріалу та прав третіх осіб. Нарешті, спостерігач повинен бути наділений необхідними повноваженнями, щоб бути спроможним запобігти будь-якому можливому втручання у адвокатську таємницю». На думку ЄСПЛ законодавство України не надає відповідних гарантій стосовно нагляду за обшуком незалежним спостерігачем, здатним на запобігання свавільному втручання в роботу адвоката...не містять жодних кваліфікацій (освіта, досвід, місце роботи, тощо) стосовно понять, що спостерігають за обшуком в офісі адвоката. Такі спостерігачі також не мають будь-яких належних засобів для запобігання самоуправству під час обшуку [14]. Вважаємо за необ-

хідне приведення законодавства України у цій частині у відповідність до вказаного рішення ЄСПЛ. А саме, слід закріпити вимоги до вказаних осіб у кримінальному процесуальному законодавстві.

Європейським судом з прав людини підтримується позиція, відповідно до якої якщо законодавство країни передбачає можливість обшуку адвокатських приміщень, така можливість повинна супроводжуватися спеціальними гарантіями. З цього приводу можна привести рішення суду у таких справах: «Niemietz проти Німеччини» (1992), «Петрі Саллінен (Petri Sallinen) та інші проти Фінляндії» (2005), «Смірнов проти Росії» та «Wieser and Bicos Beteiligungen GmbH проти Австрії» (2007), «Ілля Стефанов (Iliya Stefanov) проти Болгарії» та «Андре та інші проти Франції» (2008) та ін., у яких ЄСПЛ вказує на порушення статті 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [15].

Обшук, як і будь-яке інше втручання у права особи, гарантовані статтею 8 Конвенції, оцінюється Європейським судом на підставі усталеної прецедентної практики, відповідно до якої втручання є допустимим, якщо будуть виконані всі перелічені нижче умови, тобто втручання: 1) передбачено законом; 2) реалізує одну з перерахованих цілей: захищає національну безпеку, громадський порядок або економічний добробут країни, служить запобіганню заворушенням чи злочинам, забезпечує захист здоров'я або моралі або права та свободи інших осіб; 3) є необхідним в демократичному суспільстві для досягнення цих цілей з урахуванням принципу пропорційності, процесуальних гарантій, а також з урахуванням меж оціночної свободи держави. Ці три умови допустимості втручання, які визначаються як «тест легальності», «тест доцільності» і «тест необхідності», прийма-

ються в якості модельного прикладу обмежувальної клаузули [16, с. 17-18].

На підставі вищевикладеного, пропонуємо внести у статтю 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», а також у відповідні норми кримінального процесуального законодавства України, наступні зміни та доповнення, спрямовані на зміцнення гарантій дотримання адвокатської таємниці:

- 1) погоджуючи клопотання слідчого про обшук житла чи іншого володіння, прокурор зобов'язаний перевіряти, чи не є особа, у приміщенні або іншому володінні якої планується провести обшук, адвокатом;
- 2) рішення слідчого судді про проведення обшуку житла чи іншого володіння адвоката мають містити вказівки на конкретну адресу та вичерпний перелік приміщень, у яких має бути проведений такий обшук;
- 3) представник ради адвокатів регіону повинен бути залучений до проведення усіх процесуальних дій щодо адвоката (а не лише до проведення обшуку або огляду). Процесуальні дії щодо адвоката можуть бути проведені тільки у присутності під час їх проведення представника ради адвокатів регіону.

У цьому контексті ми цілком підтримуємо думку вчених, які пропонують на законодавчому рівні встановити не лише попередній судовий контроль за законністю проведення обшуку чи огляду житла, іншого володіння адвоката, але й наступний контроль, що повинно забезпечити ефективний розгляд скарг на незаконні рішення про обшук і, як наслідок, визнання вилученого у такий незаконний спосіб недопустимими доказами ще під час досудового розслідування [17].

У лютому 2015 року президент Міжнародної асоціації адвокатів (ІВА) Девід В Рівкін скликав робочу групу з питань незалежності юридичної професії, у тому числі – з питань дотримання адвокатської таємниці. Робочою групою були визначені показники загрози порушення адвокатської таємниці у будь-якій юрисдикції, серед яких: 1. Нав'язливе або обтяжливе законодавство, яке змушує адвокатів порушувати принцип конфіденційності. 2. Висока частота повідомлень про такі порушення, особливо в ситуаціях, коли вони трапляються без згоди клієнта, або в контексті кримінальних судових процесів. 3. Існування та застосування кримінальних санкцій проти адвокатів, які не розголошують конфіденційну інформацію щодо клієнта, тощо [18].

На підставі проведеного дослідження можна зробити такі висновки. На цей час, враховуючи численні порушення прав адвокатів, існує необхідність у встановленні додаткових гарантій дотримання адвокатської таємниці, у тому числі під час проведення

обшуків житла чи іншого володіння адвокатів. Європейським судом з прав людини підтримується позиція, відповідно до якої якщо законодавство країни передбачає можливість обшуку адвокатських приміщень, така можливість повинна супроводжуватися спеціальними гарантіями. Обшук, як і будь-яке інше втручання у права особи, гарантоване статтею 8 Конвенції, оцінюється Європейським судом на підставі усталеної прецедентної практики, яка встановлює умови допустимості такого втручання, що визначаються як «тест легальності», «тест доцільності» і «тест необхідності». Ці умови, які приймаються в якості модельного прикладу обмежувальної клаузули, повинні застосовуватися і до проведення обшуків житла чи іншого володіння адвокатів. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» має відповідати прецедентній практиці ЄСПЛ, що надасть можливість реалізації гарантій дотримання адвокатської таємниці та, відповідно, забезпечення конституційного права особи на захист.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Пилипенко Ю.С. Адвокатская тайна: комментарии к дисциплинарной практике. Москва : Информ-Право, 2009. 336 с.
2. Герфанова Е.И. Уголовно-правовой иммунитет адвоката и защитника. Ученые записки Казанского университета. Серия «Гуманитарные науки». Казань, 2019. DOI: 10.26907/2541-7738.2019.1.182-190
3. Кодекс поведінки європейських адвокатів ССВЕ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_343#Text (дата звернення: 15.09.2020).
4. Дело «Колесниченко (Kolesnichenko) против Российской Федерации» (жалоба № 19856/04) : решение Европ. Суд по правам человека. Первая секция. Бюллетень Европейского Суда по правам человека. 2010. № 1. С. 75-80.
5. Про свободу здійснення професійних адвокатських обов'язків : Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи від 25.10.2000 р. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/R_2000_21_2000_10_25.pdf (дата звернення: 18.09.2020).
6. Погорецький М.А., Погорецький М.М. Гарантії адвокатської таємниці у рішеннях Європейського суду з прав людини та їх імплементаційний вплив на кримінальне процесу-

альне законодавство України і правозастосовну практику. Вісник кримінального судочинства. 2016. № 2. С. 77-87.

7. RL и другие против Португалии: обыск и выемка в свете статьи 8 Конвенции. Сервуло & Партнеры – адвокатская контора. URL: <https://precedent.in.ua/2016/06/16/servulo-partnery-advokatskaya-kontora-rl-y-drugye-protyv-portugalyu> (дата звернення: 20.09.2020).

8. Між молотом та ковадлом: Звіт Місії МКЮ в Україні про порушення прав адвокатів в Україні, Квітень 2020 рік. URL: <https://zib.com.ua/files/Ukraine-Between-the-rock-and-the-anvil-Publications-Reports-Mission-report-2020-UKR.pdf>

9. Постановление от 12 февраля 2015 года по делу Юдицкая (Yuditskaya) и другие против России (жалоба №5678/06), §29. URL: <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=ARB&n=425407#09731158881231687> (дата звернення: 17.09.2020).

10. Надання дозволів на обшуки адвокатів має ґрунтуватися на деталізованих відомостях – член РАМК Володимир Клочков. URL: <https://unba.org.ua/news/5847-nadannya-dozvoliv-na-obshuki-advokativ-mae-runtuvatisya-na-detalizovanih-vidomostyah-chlen-ramk-volodimir-klochkov.html> (дата звернення: 21.09.2020).

11. Рішення Верховного Суду від 23 липня 2020 у справі № 9901/987/18. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/90590923> (дата звернення: 12.09.2020).

12. Андрощук А. Професія юриста в країнах Європейського Союзу. Юридичний журнал. 2011. № 2. С. 118-120.

13. Codice Penale [Electronic resource] : Italy, approvato con Regio Decreto 19 ottobre 1930, n. 1398, con le modifiche apportate dalla L. 27 maggio 2015, n. 69. URL: <https://www.altalex.com/documents/leggi/2014/10/24/codice-di-procedura-penale-ed-ottobre-2014-scarica-l-ebook-gratuito> (дата звернення: 17.09.2020).

14. Рішення ЄСПЛ у справі «Головань проти України» від 05.07.2012, заява № 41716/06, п.п.62, 63. URL: <https://precedent.in.ua/2016/02/25/golovan-protyv-ukrayny> (дата звернення: 19.09.2020).

15. Гарантії адвокатської діяльності: ЄСПЛ навів ключові рішення. Закон і бізнес. 12.02.2018. URL: <https://zib.com.ua/ua/print/131858-garantii-advokatskoi-diyalnosti-espl-naviv-kluychovi-rishenn.html> (дата звернення: 21.09.2020).

16. Ковальски М. Уважение личной и семейной жизни, жилища и корреспонденции на основании ст. 8 Европейской конвенции прав человека – основные проблемы. Варшава : Хельсинкский Фонд по Правам Человека, 2007. 68 с.

17. Дроздов О. Гарантії адвокатської діяльності в контексті міжнародних стандартів або «больові точки» сьогодення Адвокатури України (тези доповіді на міжнародній конференції: «Адвокатура – інститут збереження демократії і гарантія прав людини». Київ, 2018. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/news/publikacii/Dopovid_Drozdov_30082018.pdf (дата звернення: 21.09.2020).

18. The Independence of the Legal Profession Threats to the bastion of a free and democratic society A report by the IBA's Presidential Task Force on the Independence of the Legal Profession. URL: [file:///C:/Users/home/Downloads/Presidential-task-force-on-the-independence-of-the-legal-profession-2016%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/home/Downloads/Presidential-task-force-on-the-independence-of-the-legal-profession-2016%20(1).pdf) (дата звернення: 21.09.2020).